IJTIMOIY FIKR TAKOMILIDA MEDIASAVODXONLIK VA AXBOROT MADANIYATINING O‘RNI

Toshboyev B.E.
Jizzax DPU dotsenti

Jahonda ro‘y berayotgan global o‘zgarishlar axborot almashinuv jarayonlarining jadallashuvi bilan bevosita bog‘liq bo‘lib, bu jarayon, bir tomondan turli sivilizatsion rivojlanish bosqichidan borayotgan davlatlarga − barcha sohalar kesimida funksional

integratsiyalashuv imkonini berayotgan bo‘lsa, ikkinchi, tomondan millatlar, xalqlar va davlatlar o‘rtasiga nifoq soluvchi ayrim “kuchlar” uchun dezinformatsion qurol vazifasini o‘tamoqda. Shuningdek, axborot tarqatuvchi sub’ektlarning zamonaviy texnik-texnologik jihatdan takomillashayotganligi natijasida ijtimoiy fikrini shakllantirish, boshqarish va nazorat qilish yo‘llari ochilmoqda. Bu jarayon odamlarda ayniqsa, talaba-yoshlarning axborotlardan unumli va maqsadli foydalanish ko‘nikmasini beruvchi mediasavodxonlik va axborot iste’mol madaniyatiga doir bilimlarini takomillashtirish masalasi dolzarblashayotganligini ko‘rsatmoqda.

Bugungi kun ijtimoiy tafakkuri shakllanishida media vositalar muhim o‘rin tutmoqda. Lekin u shakllantirayotgan ijtimoiy fikr bir tomondan konstruktiv ahamiyat kasb etayotgan bo‘lsa, ikkinchi tomondan jamiyat va davlat hayotiga salbiy ta’sir ko‘rsatuvchi destruktiv g‘oyalarni targ‘ibotidagi asosiy vositalardan biriga aylanib bormoqda. Shu bois mediasavodxonlik va axborot madaniyatining dolzarbligini quyidagi jihatlar bilan asoslash mumkin: Birinchidan, mediasavodxonlik va axborot madaniyati – bevosita inson ongi va dunyoqarashiga ta’sir o‘tkazish orqali insonni o‘z aqidalari, muqaddas ideallari va e’tiqodidan ayiradigan buzg‘unchi g‘oyalardan asrashdir. Demak, mediasavodxonlik va axborot madaniyatiga ehtiyoj, eng avvalo, bevosita inson va jamiyat, inson va davlat, shaxs va uning daxlsizligi, millat va milliy qadriyatlar, jumladan, urf-odatlar, an’analar, tarixiy va madaniy meros, avlodlar vorisiyligi, millatning istiqboli bilan bog‘liq bo‘lgan qadriyatlarga ma’naviy-ruhiy ta’sir ko‘rsatuvchi buzg‘unchi g‘oyalar va tajovuzkor mafkuralar mavjudligidan kelib chiqadi. Ikkinchidan, mediasavodxonlik va axborot madaniyatiga rioya qilinmasa, uning ta’sirchan choralari ko‘rilmasa, buzg‘unchi g‘oyalar milliy qadriyatlarni barbod etish orqali tarixan mavjud bo‘lgan xalqlar va millatlarni g‘oyaviy genotsidga olib kelishi muqarrar. Uchinchidan, tig‘iz axborotlashgan jamiyatda axborot orqali zamonaviy ruhiy ta’sir texnologiyalarining tobora rivojlanib borayotganligi shaxs va jamiyat tafakkurining shakllanishiga u yoki bu tarzda kuchli ta’sir o‘tkazadi. Jamoatchilik fikrining qay darajada shakllanganligiga, xalqning siyosiy ongi, huquqiy bilimlari saviyasi, ma’naviy-ma’rifiy darajasiga qarab jamiyatning taraqqiyotga yoki tanazzulga yuz tutishi turgan gap. *To‘rtinchidan,* ijtimoiy fikrni shakllantirishda axborot ta’sirini, axborot texnologiyalaridan foydalanish usullari va uslublari tobora kengayib borayotganligini nazarda tutsak, mediasavodxonlik va axborot madaniyati muammosining dolzarbligiga yanada jiddiyroq e’tibor qaratishga to‘g‘ri keladi. *Beshinchidan,* mediasavodxonlik va axborot madaniyati tushunchasining mohiyati shundaki, u alohida olingan inson, jamiyat tushunchalari doirasidan chiqib ketib, yaxlit insoniyat, butun kishilik jamiyati taqdiri bilan bog‘liq global masalalarni ham qamrab oladiki, ushbu jihati bilan u hozirgacha mavjud bo‘lib kelgan global muammolarning eng tajovuzkori, eng buzg‘unchisi ekanligi ma’lum bo‘ladi. Bu holat xalqaro siyosatda, davlatlararo, mintaqalararo muammolarni hal etishda buyuk davlatchilik shovinizmi avj olishi mumkin bo‘lgan holatlarda yana ham xavfliroq mohiyat kasb etadi. Oltinchidan, mediasavodxonlik va axborot madaniyati tushunchasi ma’lum bir xalq, millat, mamlakat hayotida jiddiy ijtimoiy xavf tug‘dirishi mumkin bo‘lgan zamonaviy axborot texnologiyalari imkoniyatlaridan tinchlik va barqaror taraqqiyot yo‘lida unumli foydalanishni va ularni boshqarishni, har qanday ijtimoiy-iqtisodiy manfaatlarga siyosiy tus bermaslik usullarini ishga solishni taqozo etadi.

Shu bois bugungi kunda mediasavodxonlik va axborot iste’mol madaniyati sohasida olib borilayotgan islohotlar ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Shu ma’noda bugungi yoshlarni jamiyat manfaatlari, ijtimoiy taraqqiyot talablariga monand ravishda tarbiyalash, ularga zamonaviy bilim va ko‘nikmalarni milliy mentalitetimizga xos tarzda yetkazish orqali mediasavodxonligi va axborot iste’mol madaniyatini oshirish va turli xil xurujlarga qarshi immunitetni shakllantirish zaruratini ko‘rsatmoqda. Jamiyatda ayniqsa, talaba-yoshlarda turli axborot xurujlarga qarshi immunitetni shakllantirish maqsadida ko‘pchilik oliy ta’lim muassasalarida majburiy fanlar qatoriga “Mediasavodxonlik va axborot madaniyati” fani kiritilganligini alohida ta’kidlab o‘tish joiz. Bundan tashqari mamlakatimizda mediasavodxonlik, internet hamda axborot madaniyatiga doir yoshlarning bilimlarni yanada oshirish maqsadida bir qancha ilmiy-amaliy ishlar ham amalga oshirilmoqda. Zero, yurtboshimiz Sh.M.Mirziyoyev ta’kidlaganlaridek, “Aholining Internet jahon axborot tarmog‘idan foydalanish madaniyatini oshirish, madaniyat, adabiyot, kino, teatr, musiqa va

san’atning barcha turlari, noshirlik-matbaa mahsulotlari, ommaviy-axborot vositalarida ma’naviy-axloqiy mezonlar, milliy va umuminsoniy qadriyatlarning ustuvorligiga erishish lozim”[1]. Bugungi kunda dolzarb ahamiyat kasb etayotgan mazkur masalaga oid ilmiy tadqiqot, monografiya, darslik va o‘quv qo‘llanmalarni tayyorlash va ilmiy amaliy anjumanlar tashkil etish orqali jamiyat ongida mazkur jarayon haqida ilmiy asoslangan tasavvurlarni shakllantirishni mavjud sharoit va hayot talab etmoqda. Shu jihatdan mavjud hayotiy ehtiyoj va talabni o‘z vaqtida idrok etib respublikamizda mazkur masalaga oid ilmiy-amaliy anjuman tashkil etishni kun tartibiga olib chiqib, uni tashkil qilishni reja qilgan Guliston davlat pedagogika instituti jamoasining mazkur faoaliyati e’tiborga loyiq ekanligini alohida ta’kidlab o‘tish joiz.

Mamlakatimizda mediasavodxonlik va axborot madaniyati bilan bog‘liq ayrim jihatlar tadqiq etilgan. Ular qatoriga A.G.Muminov, A.Muxtorov, B.R.Karimov, V.Xayrullayeva, G.G‘.G‘affarova, E.M.Izzetova, N.B.Abdullayeva, O.G‘aybullayev, B.Toshboyev, S.Normatov[2] kabilarning tadqiqot ishlarini kiritish mumkin.

Mavjud ilmiy adabiyotlar va izlanishlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, respublikamizda mediasavodxonlik va axborot madaniyati masalasi turli soha olimlari tomonidan qisman o‘rganilgan bo‘lsa-da, lekin mazkur fanning dasturidan kelib chiqib, uning barcha mavzularini qamrab olgan holda tayyorlangan darslik, o‘quv qo‘llanmalar kam sonni tashkil etadi. Bu esa mazkur fan doirasida o‘quv uslubiy adabiyotlarga bo‘lgan ehtiyoj mavjudligini anglatadi.

Global tarmoq foydalanuvchilari 2022-yil yanvar oyida butun dunyo bo‘ylab 4,62 milliardni tashkil etdi. Bu ko‘rsatkich butun dunyo aholisining 58,4 foiziga teng[3] ekanligidan dalolat beradi. Global tarmoqdan foydalanuvchilarining asosiy qismini ijtimoiy tarmoqlardan foydalanuvchilar tashkil qiladi.

Statista.com saytining ma’lumotlariga ko‘ra, ijtimoiy tarmoqlardan foydalanuvchilar soni 2018 yilda dunyo aholisining 3.1 milliardini, 2020 yilda 3.9 milliardini, 2022 yilda 4.59 milliardini tashkil etgan bo‘lsa, bu ko‘rsatkich 2025 yilda 5.42 milliardni va 2027 yilda 5.85 milliard kishini tashkil etishi taxmin qilinmoqda. Yuqorida keltirilgan statistikadan anglash mumkinki, ijtimoiy tarmoq foydalanuvchilari soni yildan yilga ortib bormoqda. Ijtimoiy tarmoqlarning bunchalik tez sur’atlarda ommaviylashib borishi uning inson va jamiyatga ko‘rsatadigan ta’siri bilan o‘lchanadi. Masalan, birgina ijtimoiy tarmoqlar reklamadan oladigan daromadi 2022 yilda taxminan 226 milliard dollarga yetishi kutilgan, daromadning taxminan 35% qismi – 80 milliard dollar AQSh bozoriga to‘g‘ri keladi. O‘z navbatida 2027 yilga borib bu ko‘rsatkich taxminan 384.9 milliard dollarga ya’ni 11.24% ga o‘sishi kutilmoqda[4]. Ijtimoiy tarmoqlardan foydalanuvchilarning eng ko‘p qismi Xitoy va Hindistonga to‘g‘ri keladi, ular mos ravishda 1.021.96 milliard va 755.47 million[5] kishini tashkil etadi. Undan keyingi o‘rinlarda AQSh, Indoneziya, Braziliya, Rossiya va Yaponiya davlatlari egallashgan.

Yuqorida keltirilgan statistik ma’lumotlar dunyo aholisining media mahsulotlar va axborotga bo‘lgan ehtiyojlarining tobora ortib borishini anglatadi. Bu o‘sib borish jarayonlari mamlakatimizda ham axborot va medialarga talab ortib borishini bildiradi. O‘z o‘rnida ushbu oshib borayotgan ehtiyojlar media mahsulotlarni saralab va undan o‘rinli foydalanishni taqozo qiluvchi jamiyatning axborot iste’mol madaniyatini talab qiladi. Axborot tahdidlari tobora jadallashayotgan bugungi

[1]Mirziyoyev Sh.M. Yangi O’zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O’zbekiston, 2022. – B. 282.

[2] Abdullayeva N.B. Zamonaviy o‘zbek matbuoti dizaynining estetik xususiyatlari (jurnallar misolida) // f. f. n. diss. Avtoref. –Toshkent, 2010. – 22 bet., Abdullayeva M.Z. Kibermakon va islom bilan bog‘liq diniy-ma’naviy jarayonlar // d. t.f.f. d. (PhD) diss. Avtoreferati. –Toshkent, 2020., Muminov A.G. O’zbekiston: axborotlashgan jamiyat sari. – Toshkent, Turon zamin ziyo, 2013. – B. 12., Muxtorov A. Milliy g‘oya takomilida ehtiyoj va manfaatlar birligi // f. f. d. diss.avtoreferati. – Toshkent, 2010. – 13 bet., G’aybullayev O. Shaxs estetik madaniyatining shakllanish va rivojlanish muammolari // f. f. d. diss. Avtoreferati. –Toshkent, 2011. – 49 bet. G’affarova G.G’. Murakkab tizimlarda axborot generatsiyasining falsafiy metodologik asoslari //f. f. d. (DSc) diss. Avtoreferati–Toshkent, 2019. – 49-bet, Tulyayev A.I. Virtual olamning axloqiy muammolari (falsafiy tahlil) // F. f. b. f. d. (PhD) diss. avtoreferati. – Toshkent, 2021. – B. 15., B.Toshboyev, S.Normatov Media savodxonlik va axborot madaniyati (O‘quv qo‘llanma). – Jizzax.: Ilm nuri print. 2024.

[3] http//wearesocial.com

[4] http://infoman.uz

[5] https://www.statista.com

kunda jamiyatda ayniqsa uning eng faol qismi sanalgan yoshlarda axborotlarni saralay olish qobiliyatini shakllantirish uchun ularning mediasavodxonlik va axborot madaniyati yanada oshirishni zamon talab etmoqda.